

מצד אחד, רוב הזיהויים האלה מרחיקים את יושבי הגבים, התחנה האחרונה של האויב לפני ירושלים, ומצד שני אין לקבל את הדעה, שיושבי הגבים הם היושבים על יד הגבים, הבורות. נראה לי, שלשם גב או גב, ובערבית جَب יש מובן לא רק של בור או באר אלא בכלל של חלל בתוך האדמה, ובכן גבים = חללים יכולים להיות גם מערות. יושבי הגבים הם אנשים היושבים במערות. שטח של מערות רבות נמצא מצפון לירושלים בעמק ואדי אל-ג'וז הנמשך מוואדי בית-חנינא וואדי אל-עמד, שעל-יד השכונה סנהדריה, ועד נחל קדרון. עמק זה הוא 'העמק הפגרים', שירמיהו (ל"א, ל"ט) מזכירו בגבולות העיר עד נחל קדרון. משפחות או בתי-אב היו חוצבים להם קברים בקרבת העיר וברבות הימים, כשמערות הקברים הונחו מטעם כל-שהוא, השתכנו בהן אנשים מחוסרי קורת גג. ישעיה (ס"ה, ד') כבר מתריע על: הישבים בקברים ובנצורים יינו. מאז ועד היום נהנים רועי צאן עם עדריהם ופלאחים – מקמה ועד גדיש – מן ההפקר, ויושבים במערות הקברים. מואדי אל-ג'וז = העמק הפגרים רואים יפה את התנועה בדרך המובילה מן הצפון לירושלים, ובהתקרב האויב לשטח זה ברחו יושבי הגבים וחיפשו להם מקלט בעיר הבירה.

ב' תַּמֵּר חֲוֹרִין

ברייתא אחת ⁽⁷⁾ מוסרת פרטים על הרכב הקטורת, שהיו מקטירים על המזבח. הקטורת מורכבת ממיני בשמים, שעליהם מוסיפים יין, כנראה לבחישתם, ומלח סדומית המעלה עשן. היין הרצוי לתכלית זו הוא יין קפריסין, שהיה כנראה ממין משובח, ואם אין יין קפריסין, לוקחים חמר חורין עתיק (גרס' הבבלי שם – חוירין, חיר יין, וגרס' הירוש' שם – חוורין). במסכת בב' ⁽⁸⁾ נזכר בין היינות, שמשתמשים בהם לקידוש ולבסכים, גם חמר חוורין (גיא חוירין, בכתבי-יד המבורג חיר יין). בסידורי התפילה שלנו, שבהם נכללת הברייתא של פיטום הקטורת בתפילת השחרית, מנוקד תַּמֵּר חֲוֹרִין, המפרשים, ובתוכם בעל הערוך השלם, מבארים יין לבן, ולפי זה תיקן יצחק בער תַּמֵּר חֲוֹרִין ⁽⁹⁾. לדעתי אין טעם לביאור זה הן מן הבחינה העניינית והן מן הצד הלשוני. צורת הסוף של השם מורה על שם מקום, כמו דכרין, טבעין, צפורין, תרעין וכד'. כבר הכיר יס ט ר ו ב ⁽¹⁰⁾, כי חוירין הוא שם מקום, אבל הוא מנקד אותו חוֹרִין, חוֹרִין, ולא היא. מצד שני אין להציע יין חֲוֹרִין (לבן) דוקא במקום יין קפריסין, שהיה ידוע בטיבו המשובח, ולא מפני גונו. לכן יש להגות, שהברייתא מציעה להשיג בשביל הקטורת יין משובח אחר ולא דוקא בעל צבע מיוחד, שבא במקום הידוע גם הוא בטיב יינו.

חמר חוורין הוא יין הבא במקום ששמו חוורין. איהו המקום הזה? פתולימאוס מזכיר את העיר $\text{A\ddot{u}geia}$ בין דמשק ובין תדמור; ברשימת *Notitia dignitatum* היא רשומה כתחנה בדרך בין שתי ערים אלה בשם Euhari; ובטבלת פויטינגר – בצורה Euhara. צבאות הכיבוש הערביים עברו בתַּחֲרִין בדרךם ממיסופוטאמיה לדמשק, ויאקות ⁽¹¹⁾ מזכיר את *حوارين* ככפר בדרך מדמשק לתדמור יחד עם הכפרים מהין וקַרְנַתַּיִן, שלושת המקומות האלה היו לפנים ישובים פורחים, היום הם נאות בודדים במדבר סוריה. בחוורין נמצאו בניינים גדולים, ומהם מן המאה הא' לספ"ה (סוף ימי הבית השני), שאז עמדה בשגשוגה. אדמתה היא עדית שבעידית, אבל היא עזובה מפאת ריחוקה ממרכזי הישוב ⁽¹²⁾.

(7) ר' כרית' ו', ע"א; ירוש' יומא ד', ה' – מ"א, ע"ד.

(8) ר' ב"ב צ"ו, ע"ב.

(9) ר' סדר עבודת ישראל, הוצ' שוקן, ע' 48.

(10) ר' מלונג, ע' 452.

(11) ר' G. Le Strange, *Palestine*, pp. 456; 481; ע' 335; ד', ע' 77.

(12) ר' M. Hartmann, *ZDPV XXIII* (1901), S. 71.

יחזקאל (כ"ז, י"ח) מונה את יין חלבון בין הסחורות היקרות, שדמשק סוחרת בהן. חלבון נמצאת בין שלוחות הר אמנה. הוא הלבנון מזרח השמש, שהיה ידוע בינינו המשובח (השווה: זכרו כיון הלבנון; הושע י"ד, ח'). גם בחורין, הנמצאת בקצה שלוחותיו של הלבנון המזרחי, היה נעשה בלי-ספק יין משובח, שסוחרו דמשק היו מביאים אותו לירושלים, והיה משמש לקטורה, לקידוש ולנסכים, כשלא נמצא יין קפריסין.

נמצאנו למדים איפוא, כי חמר חורין הוא יין הבא מחורין שבסוריה, במרחק 120 ק"מ מצפון-מזרח לדמשק. חבל חורין נכלל בגבול עולי מצרים, ויינו היה, איפוא, מותר לשמש בקודש¹³. מן הראוי הוא לתקן לפי זה את הניקוד בסידורי התפילה שלנו כך: **תָּמַר חוֹרִין**.

ישעיהו פ"ט

(13) ר' ארץ-ישראל, אנציקלופדיה טופוגרפית-היסטורית, ע' ל"ד ואילך.

לביורר מקומם של שני בתי-הקברות של עכו במאה ה"ג לספ"ג

במאמרו בית-הקברות שבתחתית הר הכרמל¹ מעורר ר' ש. ח. קוק מחדש את שאלת בתי-הקברות של עכו בסוף תקופת נוסעיה-צלב; ואכן, השאלה עודנה טעונה בירור מבחינה, שבה כמעט לא נגעו ר' ש. ח. קוק וזולתו עד היום הזה.

לפי בעל תוצאות ארץ-ישראל, תלמידו האלמוני של הרמב"ן, היו לקהילה היהודית בעכו בסוף המאה ה"ג שני בתי-קברות: א' סמוך לעכו, בתחום שבת, יש שם הר, ושם בית-הקברות בארץ-ישראל; ב' מעכו לחיפה ארבע פרסאות, והדרך על שפת הים, עד שמגיעים לחיפה, שם בית-הקברות בתחתית הר הכרמל, שם קבורת הרב הגדול רבנו שמשון בר' אברהם בעל התוספות זצ"ל וכו'.

לגבי שאלת מקומו של בית-הקברות הראשון חוזרת טעות טופוגראפית ככתביהם של ר' א. מ. לונץ ז"ל ויבדלו לחיים י. בן-צבי ור' ש. ח. קוק, ויש להעמיד את הדברים על אמיתותם; בעל תוצאות ארץ-ישראל מדבר בסירוש על בית-קברות סמוך לעכו בתחום שבת, ואילו החוקרים הגיל מבקשים את בית-הקברות בכפר יאסיף, הרחוק לפחות עשרה ק"מ² מעכו מזרחה-צפונית ר' א. מ. לונץ סבור, כי: כוונתו (של בעל תוצאות ארץ-ישראל) היא לכפר יאסיב (צ"ל: כפר יאסיף) שהוא ודאי בתחום א"י, ושם יסדו להם אחינו יושבי עכו בית-קברות². י. בן-צבי סבור, כי: ההר שכפר יסיף עומד עליו מתאים לאמור, כי הוא קרוב מאוד לעכו מצד מזרח³, וגם ר' ש. ח. קוק חוזר על אותה סברה ואומר: כנראה שכונתו להר שכפר יאסיף בנוי עליו⁴.

לדעתי יש לבקש את בית-הקברות הראשון של עכו בסמוך לעכו, בתחום שבת ממש, ומכיוון שאין בסמוך לעכו הר זולת תל אל-פוח'אר, המתנשא - מימין הדרך העולה מעכו לצפת - לגובה של 36 מ' מעל סביבתו, בעל כרחנו אנו אומרים שנתכוון בעל תוצאות ארץ-ישראל אך ורק לתל זה, אשר בקרבתו משתרע היום בית-הקברות של תושבי עכו הנוצרים.

הכינוי הר לגבעה אינו צריך להתמינה. נוסעיה-צלב כינו את תל אל-פוח'אר בשם הר טורון (Turon)⁵, ההגדרה הר לאותו תל ודאי היתה רווחת גם בקרב יהודי עכו.

(1) ר' ידיעות י"א, חוב' א'-ב', ע' 65-66. (2) ר' המעמר ג', ירושלים, תר"ס, ע' 67.

(3) ר' כתבי י. בן-צבי, שאר ישוב א', תל-אביב, תרצ"ו, ע' 116.

(4) ר' ידיעות ש"ב, ש"ס.

(5) N. Makhoully, Guide to Acre, Department of Antiquities, Jerusalem, ר' 1941, p. 95.

מ'ו' לי גורס Mount Turon, ומבאר מיד 'the hill' or 'hillock', אולם ברור כי העלבים קראו לתל: הר טורון.